

“KRİMİNALİSTİKA” KAFEDRASİ

KRİMİNALİSTİKA FƏNNİ ÜZRƏ KURSANTLAR ÜÇÜN

M Ü H A Z İ R Ə

**MÖVZU №23. XULIQANLIQ VƏ KUTLƏVI İXTİŞAŞLARIN
ARAŞDIRMA METODİKASI.**

Tərtib etdi: «Kriminalistika» kafedrasın rəisi,
polis polkovniki **ALLAHVERDİ MAHMUDOV**

Yenidən işlədi: «Kriminalistika» kafedrasının
müəllimi, polis mayoru **RASİM İSAQOV**

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.
Protokol № 7. “ 23 may ” 2011-ci il
(2014-cü ildə əlavə və dəyişikliklər edilmişdir)

B A K I 2 0 1 4

Mövzu № 23. Xuliqanlıq və kütləvi iğtişaşların araşdırılması metodikası

P L A N:

GİRİŞ

1. Xuliqanlıq cinayətlərinin kriminalistik xarakteristikası.
2. Tipik istintaq şəraitləri və onlara müvafiq keçirilən istintaq hərəkətlərinin xüsusiyyətləri.
3. Kütləvi iğtişaşlarla bağlı cinayətlərin araşdırılmasının ilkin və sonrakı mərhələlərinin xüsusiyyətləri.

NƏTİCƏ

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının CPM. XVIII bölmə.
2. Azərbaycan Respublikasının CPM. XV, XXV, XXXVI bölmələr.
3. K.N.Salimov. «Sovremennıe problemy terrorizma». Moskva, 1999.
4. Əliyev B.Ə. Terror aksiyaları ilə əlaqədar hadisə yerinə baxışın taktiki xüsusiyyətləri. //Qanunçuluq № 4, Bakı,2001.
1. Əliyev B.Ə. Terrorizmə qarşı mübarizədə İnterpolun rolu. //Qanun, №11-12, Bakı, 2001.
2. 2013-2014-cü illərin yanvar-dekabr aylarında cinayətkarlığın vəziyyətinə dair məlumat cədvəli.
5. K.V.Jarinov. «Terrorizm i terroristı». İstoriçeskiy spravoçnik. Minsk, 1999.
6. S.A.Voronüov. «Pravooxranitelğnie orqanı i speslujbı RF». Rostov-na Donu, 1999, str. 414-443.
7. N.N.Afanasğev, Q.M.Kipətkov, A.A.Spiçek. «Sovremennıy terrorizm» ideloqiə i praktika. Moskva, 1982.
8. K.N.Salimov. «Nekotorie voprosı istorii terrorizma». /Qanun № 5, 1998. str.20-22.
9. V.V.Malğüev. «Terrorizm: problema uqolovno-pravovoqo urequlirovaniə». /Qovsduarstvo i pravo, 1998, № 8, str. 104-107.
10. E.Q.Ləxov. «Politika terrorizma-politika nasiliə i aqressii». Moskva, 1987.
11. M.M.Nepesov, V.N.Saprikov. «Soverşennıy terrorizm: soüialğnie istoki, üeli, proəvleniə». M.,1984.
12. Ən Xoqq: Sredstva dlə borğbı s terrorizmom. Moskva, izd. GKSMO-Press, 2001-144 s.

GİRİŞ

Xuliqanlıq bir qayda olaraq, ictimai yerlərdə ictimai qaydaya əhəmiyyətli dərəcədə laqeydlik, etinasızlıq göstərilməsi, cəmiyyətdə hamı tərəfindən qəbul olunmuş elementar davranış, əxlaq, mənəviyyat normalarının «tapdalanması», bir çox şəxsin və ya cəmiyyətin hər bir üzvünün mənafeyinə toxunan hərəkətlərin edilməsi ilə törədilir. Xuliqanlıq zamanı təqsirkarın hərəkətləri şəxsi motivlərə görə konkret şəxsə qarşı deyil, çox zaman heç tanımadığı cəmiyyətin hər bir üzvünə qarşı yönəlmiş olur. Təqsirkar bu cinayəti təsadüfən rastlaşdığı, tanımadığı və ya az tanıdığı şəxslərə qarşı törədir. Çox vaxt təqsirkar zərərçəkmiş şəxsin davranışından xuliqanlıq hərəkətlərini həyata keçirmək üçün bəhanə kimi istifadə edir. Bu zaman xuliqanlıq hərəkətləri ilə onu doğuran səbəblər arasında açıq-aşkar uyğunsuzluq olur.¹

Xuliqanlıqın kriminalistik xarakteristikasının elementlərinə onun törədilməsi və gizlədilməsi üsulları; törədilmə yeri, vaxtı və şəraiti; cinayətin tipik izləri; silahlar və ya silah kimi istifadə olunan əşyalar; cinayətkarların və zərərçəkmişlərin şəxsi xüsusiyyətləri haqqında tipik məlumatlar daxildir.

Xuliqanlıqın törədilmə üsulları. Xuliqanlıqın kriminalistik xarakteristikasının başlıca elementi onun törədilməsi üsuludur. Bu üsullar xuliqanlıqı xarakterizə edən üç mühüm əlamətlə: ictimai qaydanın kobud surətdə pozulması, vətəndaşlar üzərində zor tətbiq edilməsi və ya belə zorun tətbiq edilməsi hədəsi, başqasının əmlakının məhv edilməsi və ya zədələnməsi təhlükəsi ilə müşaiyətlə olunmalıdır.

CM-nin 221.2-ci maddəsində xuliqanlıqın tövsifedici əlamətləri qismində bu cinayətin: a) bir qrup şəxs tərəfindən və ya təkrar törədilməsi; b) ictimai qaydanın qorunması üzrə vəzifəni yerinə yetirən və ya ictimai qaydanın pozulmasının qarşısını alan hakimiyyət nümayəndəsinə və ya digər şəxsə müqavimət göstərməklə törədilməsi nəzərdə tutulur.

Xuliqanlıq nəticəsində vurulan ziyan fiziki, maddi və mənəvi ola bilər. O, adətən, bədən xəsarətlərinin yetirilməsində, döymədə, ictimai qaydanın və asayişin pozulmasında, əmlakın zədələnməsində və məhv edilməsində ifadə olunur. 2016-cı ildə respublikada qeydə alınmış xuliqanlıq cinayətlərinin sayı 973, onlardan 822 açılmış, bağlı qalıb 109, açılma faizi 88,3 olmuşdur.

---

¹ Əsgərov B.M., Əliyev M.O. İctimai təhlükəsizlik əleyhinə olan cinayətlərin (XXV fəsil) şərhli /Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası, «Digesta», 2002, səh. 545

Sual 1. Xuliqanlıq jinayətlərinin kriminalistik xarakteristikası.

Xuliqanlıq jəmiyyətə açıqja hörmətsizlikdə ifadə olunan, vətəndaşlar üzərində zor tətbiq olunması və ya belə zorun tətbiq edilməsi hədəsi ilə müşayiət olunan, habelə özgənin əmlakının məhv edilməsi və ya zədələnməsi ilə nəticələnən ijtimai qaydanın kobud surətdə pozulmasıdır (Azərbaycan Respublikası Jinayət Məcəlləsinin 221-ji maddəsi).

JM-nin 221.2-ji maddəsində xuliqanlıqın tövsifediji əlamətləri qismində bu jinayətin: a) bir qrup şəxs tərəfindən və ya təkrar törədilməsi; b) ijtimai qaydanın qorunması üzrə vəzifəni yerinə yetirən və ya ijtimai qaydanın pozulmasının qarşısını alan hakimiyyət nümayəndəsinə və ya digər şəxsə müqavimət göstərməklə törədilməsi nəzərdə tutulur.

Xuliqanlıq bir qayda olaraq, ijtimai yerlərdə ijtimai qaydaya əhəmiyyətli dərəcədə laqeydlilik, etinasızlıq göstərilməsi, jəmiyyətdə hamı tərəfindən qəbul olunmuş elementar davranış, əxlaq, mənəviyyat normalarının «tapdalanması», bir çox şəxsin və ya jəmiyyətin hər bir üzvünün mənafeyinə toxunan hərəkətlərin edilməsi ilə törədilir. Xuliqanlıq zamanı təqsirkarın hərəkətləri şəxsi motivlərə görə konkret şəxsə qarşı deyil, çox zaman heç tanımadığı jəmiyyətin hər bir üzvünə qarşı yönəlmiş olur. Təqsirkar bu jinayəti təsadüfən rastlaşdığı, tanımadığı və ya az tanıdığı şəxslərə qarşı törədir. Çox vaxt təqsirkar zərərçəkmiş şəxsin davranışından xuliqanlıq hərəkətlərini həyata keçirmək üçün bəhanə kimi istifadə edir. Bu zaman xuliqanlıq hərəkətləri ilə onu doğuran səbəblər arasında açıq-aşkar uyğunsuzluq olur.²

Xuliqanlıqın kriminalistik xarakteristikasının elementlərinə onun törədilməsi və gizlədilməsi üsulları; törədilmə yeri, vaxtı və şəraiti; jinayətin tipik izləri; silahlar və ya silah kimi istifadə olunan əşyalar; jinayətkarların və zərərçəkmişlərin şəxsi xüsusiyyətləri haqqında tipik məlumatlar daxildir.

Xuliqanlıqın törədilmə üsulları. Xuliqanlıqın kriminalistik xarakteristikasının başlıca elementi onun törədilməsi üsuludur. Bu üsullar xuliqanlıqı xarakterizə edən üç mühüm əlamətlə: ijtimai qaydanın kobud surətdə pozulması, vətəndaşlar üzərində zor tətbiq edilməsi və ya belə zorun tətbiq edilməsi hədəsi, başqasının əmlakının məhv edilməsi və ya zədələnməsi təhlükəsi ilə müşayiət olunmalıdır.

İjtimai qaydanın kobud surətdə pozulması ilə bağlı olan xuliqanlıqın törədilmə üsullarına: insanların toplaşdıqları yerdə dava-dalaş salınması; söyüş söymək; evlərin divarlarında, hasarlarda və s. söyüşlərin, əxlaqsız söz və ifadələrin yazılması, şəkillərin çəkilməsi; mədəni, dini və ya digər ijtimai tədbirlərin pozulması; zor tətbiq etmə və ya zor tətbiq etmə hədəsi ilə, əmlakın məhv edilməsi və ya zədələnməsi ilə müşayiət olunan asayişin pozulması; ijtimai qaydanın kobud surətdə pozulması və jəmiyyətə açıqja hörmətsizlik ifadə edən digər hərəkətlər aiddir.

Xuliqanlıqın mühüm əlaməti olan zor tətbiq etməyə – vurma, döymə, ağır yetirmə və ya səhhətə zərər vurma, insanların üzərinə heyvanların qışqırılması və s. aiddir.

Hədə təqsirli şəxsin fiziki zor tətbiq etmək niyyətində ifadə olunur. Bu jür hədə şifahi və ya jestlər vasitəsilə söylənə, həmçinin fiziki güjün, silahın, xüsusi vasitələrin və s. göstərilməsi ilə nümayiş etdirilə bilər.

Başqasının əmlakının məhv edilməsi və ya zərər vurulması xuliqanlıqın mühüm elementi kimi əşya və predmetlərin, mexanizmlərin qırılmasında və ya yararsız hala

² Csəcrov B.M., Cliyev M.O. İjtimai təglökəsizlik cleyginc olan ğinayctlərin (XXV fcsil) şcrği /Azərbaycan Respublikası Ğinayct Məcəlləsinin Kommentariyası, «Diəesta», 2002, scg. 545

salınmasında; ijtimai binaların, vətəndaşların yaşayış evlərinin, idarə və müəssisələrin, ofislərin, xəstəxanaların və s. pənjərələrinin qırılmasında, onlara zədə yetirilməsində və s. ifadə olunur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, adətən xuliqanlıq açıq törədilir, lakin onun tövsifi üçün xuliqanlıq hərəkətlərində digər şəxslərin iştirakı mənasında açıqlıq məjburi deyildir. Məsələn, divarlarda söyüşlərin, əxlaqsız söz və ifadələrin yazılması, ədəbsiz şəkillərin çəkilməsi zamanı.

Xuliqanlıq nəticəsində vurulan ziyan fiziki, maddi və mənəvi ola bilər. O, adətən, bədən xəsarətlərinin yetirilməsində, döymədə, ijtimai qaydanın və asayişin pozulmasında, əmlakın zədələnməsində və məhv edilməsində ifadə olunur.

Xuliqanlıqın törədilməsi üsulu və şəraitinin xüsusiyyətləri hüquq pozucusunun şəxsiyyəti ilə sıx bağlıdır. Qrup tərəfindən törədilən xuliqanlıqda bu daha aydın şəkildə görünür.

Xuliqanlıq üçün xarakterik olan hərəkətlərin ayri-ayrı mənzildə, meşədə, bağda və digər yerlərdə şəxsi motivlərlə və ijtimai qayda kobud surətdə pozulmadan törədilməsi xuliqanlıq jinayətinin tərkibini yaratmır. Əgər baş vermiş əməl bədən xəsarətləri ilə, əmlakın zədələnməsi və ya məhv edilməsi ilə, yaxud digər jinayətlərlə müşayiət olunmuşsa, onda onlar Jinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələri ilə tövsif olunmalıdır.

Bəzən elə hallara rast gəlinir ki, xuliqanlıq hərəkətləri konkret şəxslərə qarşı yönəlməyə də təqsirli şəxslər məsuliyyətə cəlb olunurlar. Bu hasarlarda və binaların divarlarında söyüşlər, ədəbsiz ifadələr yazdıqda; radioötürüjü qurğular vasitəsilə xuliqanlıq məzmunlu verilişlərlə efirə çıxdıqda; abidələri, heykəlləri təhqir etdikdə(murdarlıqda) baş verir. Vətəndaşlar belə hərəkətlər törədildikdə bilavasitə görməsələr də, ijtimai qaydanın kobud surətdə pozulması onda ifadə olunur ki, belə hərəkətlərin jinayətkar nəticəsi sonradan ayri-ayrı vətəndaşların və bütövlükdə jəmiyyətin maraqlarına toxunur. Hətta jinayət hərəkətlərinin nəticəsi aradan qaldırılsa belə(yazılar silinsə, verilişin ijtimaiyyət tərəfindən eşidilmədən qarşısı alınsa) bu jinayətin tövsifini dəyişmir, çünki hüquq pozucusunun qəddi konkret jəmiyyətə zidd əməldə realizə olunmuşdur.

Xuliqanlıqın ən təhlükəli təzahürü – terrorçuluqla müşayiət olunan xuliqanlıqdır. Bu halda əhali kütləvi şəkildə xuliqan hərəkətlərinə məruz qalır.

Həmçinin telefon terrorçuluğu geniş yayılmışdır ki, bu da xuliqanlıq niyyəti ilə telefonla binalara, təyyarələrə, məktəblərə və s. partlayıcı qurğuların qoyulması haqqında məlumatlarını verilməsində təzahür edir. Bu şantaj, qoruxmaq, hədə – qorxu ilə tələb etmək və s. məqsədlə edilir. Telefon xuliqanlıığı ilə mübarizənin ən səmərəli üsulları müvafiq əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi, nömrəyazan aparatların qoyulması və s.-dir.

Xuliqanlığa dair işlər üzrə sübutetmə predmetinin tədqiqi zamanı aşağıdakılar müəyyən edilməlidir:

Subyekt üzrə – xuliqanın şəxsiyyəti və yaşı; o jınayəti tək, yoxsa qrupun tərkibində törətmişdir, jınayətin digər iştirakçıları; təqsirləndirilən şəxs əvvəllər xuliqanlığa görə məhkum edilmişdirmi;

Subyektiv jəhət üzrə – jınayət yalnız düzünə qəsdlə törədilmişdirmi; onun motivi - özünün jəmiyyət üzərində xəyali üstünlüyünü ifadə etmək, başqalarını alçaltmaqla özünü igid göstərməyə və özünütəsdiqə jəhd etmək, özünün qoçaqlığı və kobudluğu ilə öyünmək, əxlaq normalarına etinasız yanaşmaq və s.

Xuliqanlığıq istintaqı zamanı ən mürəkkəb məsələlərdən biri jınayətin motivinin müəyyən edilməsidir. Bir çox hallarda hüquq pozujusunun hərəkətləri o qədər mənasız görünür ki, ətrafdakılarda onun motivsizliyi təsəvvürü yaranır.

Obyektiv jəhət üzrə – ijtimai qaydanın pozulması faktı; vətəndaşların şərafət və ləyaqətinə, sağlamlığına qəsd; ijtimai qaydanın qorunması üzrə vəzifəni yerinə yetirən və ya ijtimai qaydanın pozulmasının qarşısını alan hakimiyyət nümayəndəsinə və ya digər şəxsə müqavimət göstərilməsi; silah və ya silah qismində istifadə edilən predmetin tətbiqi.

Jınayətin obyektı – ijtimai qayda, vətəndaşların təhlükəsizliyi.

Əgər xuliqanlıq hərəkətləri bir qrup şəxs tərəfindən törədilmişsə, onda müəyyənləşdirilməlidir ki, onlar qabaqjadan əlbir olmuşlarmı, yaxud mütəşəkkil dəstəyə daxildirlərmi.

Xuliqanlığıqın gizlədilməsinə dair məlumatlar. Xuliqanlığıqın gizlədilməsinin tipik üsulları bunlardır: hadisə yerindən qaçma, eyni forma və rəng paltardan, həmçinin eyni tip silahlardan istifadə etmə; yalan ifadə vermə, ifadə verməkdən imtina, jınayət alətlərinin məhv edilməsi (predmetlərin tullanması və ya onların çətin tapılan yerlərdə – zirzəmilərdə, kanalizasiya quyularında, çardaqlarda gizlədilməsi) və s. Həmçinin

nəzərə almaq lazımdır ki, jinayətkarlardan əlavə gizlətmənin subyekti qismində tanışlar, qohumlar, zərərçəkənlər də çıxış edirlər.

Xuliqanlıqın törədilmə vasitələri. Əksər hallarda xuliqanlar zərərçəkmiş şəxsə əlləri və ayaqları ilə maddi xəsarətlər yetirirlər. Amma xuliqanlıq hərəkətləri odlu və ya soyuq silahlardan, silah qismində istifadə olunan müxtəlif predmetlərdən, xüsusi hazırlanmış alətlərdən istifadə etməklə də törədilir.

Şəxsin səhhətinə zərər vurmaq, bədən xəsarətləri yetirmək, əmlakı məhv etmək və ya zədələmək üçün xüsusi hazırlanmış alətlərə: bıçaqlar, odlu silahlar, o jümlədən kəsiklər (obrez), partlayıcı qurğular, itilənmiş törpülər, metal çubuqlar, həmçinin qeyri-formal qrupların atributlarına aid olan metal çıxıntılı qolbağlar, üzərində metal lövhə olan dəri bilək sarğıları, əljək-beşbarmaqlar və s. aiddir.

Xuliqanlıq törədilən zaman həmçinin dolu və ya boş butulkalardan, daşdan, beysbol toxmağından, qayıqdan, aerosol balonlarından, elektroşok qurğularından, eləcə də müxtəlif konstruksiyaların (skamyanın, çəpərin və s.) detallarından istifadə oluna bilər.

Xuliqanlıqın törədilməsi zamanı müxtəlif alət və vasitələrdən istifadə olunması təsadüfi xarakter daşıyır, bəzi hallarda isə xuliqanlar onları qabaqjadan hazırlayırlar. Qrup tərəfindən xuliqanlıqın törədilməsi zamanı jinayət alətini dəstənin daha fəal üzvləri tətbiq edirlər.

Xuliqanlıqın törədilmə yeri, vaxtı və şəraiti barədə məlumatlar. Xuliqanlıq jinayəti əksər hallarda küçələrdə, yaşayış evlərinin həyətlərində, insanların toplaşdıqları yerlərdə, binaların bloklarında, müəssisələrdə (kafe, kinoteatr, klub, diskoteka binalarında), ictimai nəqliyyatda törədilir. Qeyd edək ki, bu göstərijilər ilin fəsillərindən asılı olaraq dəyişə bilər.

Vaxt baxımından xuliqanlıqlar əksərən istirahət və bayram günlərində baş verir.

Xuliqanlıq əlverişli, az əlverişli, əlverişsiz şəraitlərdə törədilir.

Əlverişli şərait dedikdə, insanların seyrək olduğu, zəif işıqlandırılmış, jinayətin qurbanının müqavimətini çətinləşdirə biləcək yerlər başa düşülür.

Az əlverişli şərait qeyri-müəyyənliyi ilə xarakterizə olunan, barəsində jinayətkarlarda məlumat olmayan şərait nəzərdə tutulur.

Əlverişsiz şərait xuliqanlıqın törədilməsinə maneə olan şəraitdir, belə şəraitdə adətən, xuliqanlar ya jinayəti törətməkdən imtina edir, ya da onu axıra qədər başa çatdırmır.

Xuliqanlıq hərəkətlərinin törədilməsi izləri. Xuliqanlıqın törədilməsi zamanı hadisə yerində əl, ayaq, dodaq izləri; soyuq və ya odlu silahın təsirindən yaranan batıq və dəliklər; qan izləri, qançırıqlar, sıyrıntılar, jırmaq yerləri, ağız suyu, qusma qalıqları, saç hissələri; müxtəlif mikroobyektlər, həmçinin paltar, ayaqqabı hissələri, odlu və ya soyuq silah, eləcə də silah qismində istifadə olunan predmetlər və s. qalır.

Jinayətkarın şəxsiyyətinə dair məlumatlar. Xuliqanlıqı törədənlər, adətən, ictimai asayişə qəsdən kobud surətdə pozan, jəmiyyətə etinasız münasibət bəsləyən şəxslər olurlar.

Əksər hallarda xuliqanlıq 18-49 yaş arası, əsasən orta və orta-ixtisas təhsilli şəxslər, bir çox hallarda isə yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilir. Yetkinlik yaşına çatmayanların xuliqanlıq hərəkətlərinin törədilməsində iştirakı yeniyetməlik çağına xas yaş xüsusiyyətləri ilə izah olunur. Bu dövrdə bu şəxslərə özünü təsdiq, tez təsir altına düşmə, başqalarının və öz hərəkətlərinin qeyri-adekvat qiymətləndirilməsi xüsusiyyətləri xasdır. Həmçinin onların dünyagörüşünün zəif formalaşması da nəzərə alınmalıdır. Hüquq pozujuları arasında ali təhsilli şəxslərin nisbətən az olması onların sosial vəziyyətinin səviyyəsinin daha yüksək, sosial əlaqələrinin daha geniş olması ilə izah olunur ki, bu da onları hüquq pozuntularının törədilməsindən çəkindirir.

Bəzən xuliqanlar kriminal keçmişə (sistematik olaraq xuliqanlıq və ya digər jinayətlər törədirlər) malik olur, müxtəlif silahlarla (soyuq silahlar - bıçaqlar, beşbarmaqlar, ülgüjlər, velosiped zənjirləri ilə, bədən xəsarəti yetirmək üçün digər predmetlərlə, bəzi hallarda isə odlu silahla) silahlanırlar.

Xuliqanları bir qayda olaraq, spirtli içkilərin və ya narkotiklərin qəbuluna, davadalaşa və talanlara meyillilik, seksual pozğunluq, intiqamçılıq, kinlilik, təjavüzkarlıq, qəddarlıq, sadizm kimi keyfiyyətlər birləşdirir.

Zərərçəkmişin şəxsiyyətinə dair məlumatlar. Xuliqanlıqdan zərərçəkənlər adətən adi vətəndaşlar olurlar. Xuliqanlıq zamanı əksər hallarda təqsirləndirilən və zərərçəkmiş şəxs bir-birlərini tanıyırlar. Bir sıra hallarda isə nəinki tanış və əvvəllər yoldaşlıq münasibətlərində, həmçinin qohumluq münasibətlərində olurlar. Xuliqanla zərərçəkmiş şəxs arasındakı münasibətlərin təşəbbüskarı kimi əksər hallarda xuliqan

çıxış edir. Məhz o, təhqirlərlə və digər hüquqazidd hərəkətlərlə zərərçəkmiş şəxsi təhrik edir.

Xuliqanlıqdan zərərçəkənləri dörd qrupa ayırmaq olar:

- xuliqanlığa müqavimət göstərəkən qurbana çevrilən, möhkəm həyat mövqeyinə malik, qanuna tabe olan vətəndaşlar;

- passiv sosial həyat tərzinə malik vətəndaşlar, onların hərəkətsizliyi bir qayda olaraq xuliqanın hüquqazidd fəaliyyətinə stimül yaradır;

- jinayətkar davranışa təhrik edən əxlaqsızlığa meyilli şəxslər;

- kriminogen şəraiti şiddətləndirən ziddiyyətə meyilli şəxslər.³

Xuliqanlıqın istintaqı zamanı müəyyən edilməli olan hallar:

- nə baş vermişdir, şübhəli şəxsin hərəkətləri konkret olaraq nədə ifadə olunmuşdur, şəxs ijtimai qaydanı kobud surətdə pozan və jəmiyyətə açıqca hörmətsizlik ifadə edən hərəkətlərə yol vermişdirmi, bu hərəkətlərdə xuliqanlıqın əlamətləri varmı, varsa hansı əlamətlərdir;

- şəxsin hərəkətlərində müstəsna həyasızlıq və hörmətsizlik əlamətləri varmı, onlar konkret olaraq nədə ifadə olunmuşdur;

- jəmiyyətəzidd hərəkətlər harada, nə vaxt və kimin yanında törədilmişdir, davam etmə müddəti və başa çatma səbəbləri;

- xuliqanlıq hərəkətlərinin törədilməsi üsulları: silah və ya silah qismində hər hansı əşya tətbiq olunmuşdurmu və ya tətbiq olunmasına jəhd edilmişdirmi, əgər edilmişdirsə, o, vətəndaşlara qarşı və ya əmlakın zədələnməsi və ya məhv edilməsinə yönəldilmişdimi; ijtimai qaydanın qorunması üzrə vəzifəni yerinə yetirən və ya ijtimai qaydanın pozulmasının qarşısını alan hakimiyyət nümayəndəsinə və ya digər şəxsə müqavimət göstərilmişdirmi;

- şübhəli şəxs xuliqanlıq törətmək niyyətini qabaqjadan söyləmişdirmi, əgər söyləmişdirsə, qabaqjadan hansı hazırlıq hərəkətləri görmüşdür;

- xuliqanlıq digər jinayətlərin törədilməsi ilə müşayiət olunmuşdurmu, olunmuşdursa, hansı jinayətlərin;

- xuliqanlıq hərəkətlərini kim törətmişdir; o əvvəllər analoci əməllər törətmişdirmi; xırda xuliqanlığa görə inzibati məsuliyyətə jəlb olunmuşdurmu; jinayətkar qəsdin motivi və məqsədi;

---

³ Шурухнов Н.Г. Криминалистика. М., 2002, стр. 502

- əgər jinayət bir qrup şəxs tərəfindən törədilmişsə, dəstənin təşkilatlanma dərəcəsi (qabaqjadan əlbir olmuş bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə, jinayətkar birlik), dəstənin hər bir iştirakçının rolu;

- zərərçəkənlər varmı, onlar kimlərdir, onlara bədən xəsarəti yetirilmişdirmi, yetirilmişdirsə, xarakteri və ağırlıq dərəcəsi; xuliqanlıq hərəkətlərinə onlar təhrik etməmişlər ki;

- maddi ziyan dəymişdirmi, kimə, miqdarı;

- jinayətin törədilməsinin səbəb və şəraiti;

- hüquq pozujusunun məsuliyyətinin xarakterinə və dərəcəsinə təsir edən hallar.

Sual 2. Tipik istintaq şəraitləri və onlara müvafiq keçirilən istintaq hərəkətlərinin xüsusiyyətləri.

Xuliqanlığa dair işlər üzrə jinayət işinin başlanması üçün səbəblər aşağıdakılardır:

- xuliqanın bilavasitə hadisə yerində yaxalanması;
- zərərçəkmiş şəxslərin və ya onların yaxınlarının ərizələri;
- şübhəli şəxsi jinayət başında yaxalayan hadisəni gören şahidlərin və xuliqanlığa dair digər mənbələrdən məlumatı olan şəxslərin məlumatları;
- idarə, müəssisə, təşkilatların və vəzifəli şəxslərin məlumatları, mətbuatda dərc olunmuş məqalələr, qeydlər və məktublar;
- təhqiqat, istintaq orqanları, prokuror və ya məhkəmə tərəfindən jinayət əlamətlərinin bilavasitə aşkar edilməsi.

Yalnız sadalanan səbəblərin mövjudluğu jinayət işi başlamaq üçün kifayət deyildir. Belə ki, təcrübədə elə hallar olur ki, polis orqanları tərəfindən qəbul olunmuş ərizə və ya məlumatlar həqiqətə uyğun olmur. Belə hallar ərizəçi xuliqanlıqın mahiyyəti üzrə vijdanlı olaraq yanıldığı, hadisəni yanlış qavradığı, bəzən isə təqsiri olmayan şəxsə böhtan atıldığı hallarda baş verə bilər. Qəsdən böhtan atma düşmənçilik edən qonşular, qohumlar, iş yoldaşları və digər şəxslər tərəfdən edilir ki, burada tamah məqsədi və ya digər çirkin məqsəd (qisas, qısqançlıq, əmlaka və ya mənzilə sahib olmaq, təqsirləndirilən şəxsin vəzifəsini tutmaq istəyi və s.) güdülür.

Xuliqanlığa dair jinayət işi yalnız buna kifayət qədər əsaslar olduqda, başqa sözlə, verilən məlumatda törədilmiş əməldə xuliqanlıq əlamətlərinin olmasına dair kifayət qədər əsaslar olduqda başlanılmalıdır. Bir çox hallarda belə məlumatlar ilkin materiallarda olur (məsələn, zərərçəkmiş şəxsin tibbi müayinə aktına istinad etməklə xuliqanlar tərəfindən döyülməsinə dair ərizəsi, mədəni-kütləvi və ya ticarət müəssisəsinin maddi ziyan vurulması ilə müşayiət olunan xuliqanlıq hərəkətlərinə dair məlumatı, xuliqanlıq törətməkdə şübhə edilən şəxsin tutulması protokolu və s.). Bəzi hallarda isə ilkin materialların məzmunu xuliqanlıqın əlamətlərinin mövjudluğuna dair nəticə çıxarılmasına imkan vermir və alınmış məlumatların ilkin yoxlanılmasına zərurət yaranır.

Xuliqanlıqın törədilməsi haqqında daxil olmuş ərizə və ya məlumatı yoxlayarkən təhqiqatçı və ya müstəntiq istintaq hərəkətləri keçirmədən bütün siqnallara operativ surətdə reaksiya verməli, zəruri materialları tələb etməli və izahatlar almalıdır. Bu ona qısa müddətdə jinayət tərkibinin əlamətlərinin olub-olmaması haqqında nəticə çıxarmağa imkan verir.

Bu kateqoriyadan olan jinayətlərin istintaqının ilkin mərhələsinin digər xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, xuliqanlıq hərəkətləri xarakterindən asılı olaraq inzibati məsuliyyətə də səbəb ola bilər. Bununla əlaqədar olaraq müstəntiq jinayət işini başlamaq haqqında məsələni düzgün həll etmək məqsədilə baş vermiş hadisənin nədən ibarət olduğunu, inzibati məsuliyyətə səbəb olan xırda xuliqanlıq olub-olmadığını müəyyən etməlidir. Bu barədə nəticəyə ərizəçi ilə söhbət əsasında, şübhəli şəxsin izahatı əsasında, xırda xuliqanlıq görə məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxslərin uçotuna dair kartoteka üzrə yoxlama keçirməklə gəlmək olar.

Müstəntiqin hərəkətlərinin taktiki xüsusiyyətlərinə xuliqanlıq dair jinayət işlərinin başlanması qaydasını da aid etmək olar. Azərbaycan Respublikası Jinayət-Prosessual Məcəlləsinin 207-ji maddəsinə uyğun olaraq təhqiqatçı, müstəntiq və ya ibtidai istintaqa prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror törədilmiş jinayətə dair daxil olmuş məlumatı dərhal qeydə almalı və ona baxmalıdır. Zəruri hallarda törədilmiş və ya hazırlanan jinayət haqqında məlumat (aşkar jinayətlər haqqında məlumatlar istisna olmaqla) alındıqdan üç gün müddətində, bu mümkün olmadıqda on gündən, ekspertin rəyinin alınması ilə əlaqədar isə iyirmi gündən artıq olmayan müddətdə jinayət işinin başlanması üçün əsasların kifayət qədər olmasına dair ilkin yoxlama aparmalıdır. İlkin yoxlama nəticəsində jinayət işinin başlanması və ya jinayət işi başlamaqdan imtina edilməsi haqqında qərar çıxarılır.

Xuliqanlıq dair işlərin istintaqının ilkin mərhələsində adətən aşağıdakı tipik istintaq şəraitləri mövcud olur:

1. Xuliqan hadisə yerində tutulmuşdur, zərərçəkmiş şəxs məlumdur, hadisənin şahidləri və jinayətin aydın izləri vardır.

Belə şəraitdə xuliqanlıq hərəkətlərinin səbəblərinin, motivinin və hallarının daha müfəssəl aydınlaşdırılmasına yönəldilmiş hərəkətlər planlaşdırılır: tutulmuş şəxsin dindirilməsi; hadisə yerinə baxış; zərərçəkənin dindirilməsi; onun paltarlarına baxış

keçirilməsi və şəxsi müayinəsi; şahidlərin dindirilməsi; şübhəli şəxslərin yaşayış yeri üzrə axtarış istintaq hərəkətləri həyata keçirilir;

2. Xuliqan hadisə yerindən qaçıb gizlənmişdir, onun zahiri və digər əlamətləri məlumdur.

Bu halda istintaqın ilkin mərhələsində adətən aşağıdakı istintaq hərəkətləri və əməliyyat-axtarış tədbirləri həyata keçirilir: zərərçəkmiş şəxsin dindirilməsi, onun paltarlarının müayinəsi və şəxsi müayinəsi, hadisə yerinə baxış, şahidlərin dindirilməsi; zahiri əlamətləri üzrə xuliqanın axtarışı.

3. Xuliqanlıq törədilmişdir, lakin onu törədən şəxs məlum deyil.

Bu şərait əvvəlkindən informasiya çatışmazlığı baxımından fərqlənir. Bu halda hadisə yerinə baxış keçirilməsi, hadisəni görən və zərərçəkmiş şəxsin dindirilməsi, həmçinin əməliyyat-axtarış tədbirlərinin təşkili zəruridir.

İstintaqın ilkin mərhələsində aşağıdakı tipik fəziyyətlər irəli sürülür və yoxlanılır:

- şübhəli şəxs jinayət tərkibi yaradan xuliqanlıq hərəkətləri törətmişdir;
- şübhəli şəxsin əməlində xuliqanlıqın deyil, digər jinayətin tərkibi vardır;
- şübhə edilən şəxs xırda xuliqanlıq törətmişdir.

İlkin istintaq hərəkətlərinin taktiki xüsusiyyətləri

Xuliqan hadisə yerində tutulduqda onun dindirilməsi; hadisə yerinə baxış; şahidlərin dindirilməsi; zərərçəkmiş şəxsin dindirilməsi; onun paltarlarına baxış keçirilməsi və şəxsi müayinəsi; şübhəli şəxsin yaşayış yeri üzrə axtarış istintaq hərəkətləri həyata keçirilir.

Bu kateqoriyadan olan işlər üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərindən biri xuliqanların tutulmasıdır.

Faktiki tutulma polis işçilərinin raportu ilə rəsmiləşdirilir.

Şübhəli şəxsləri jinayət başında və ya əgər onlar hüquqazidd əməlin törədildiyi yerdən qaçıblarsa, düzgün və vaxtında təşkil olunmuş izləmə həyata keçirməklə onları tutmaq mümkün olur.

Bu istintaq hərəkətinin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, əksər hallarda o, ilkin hazırlıq olmadan həyata keçirilir. Belə ki, xuliqanlıq haqqında yalnız onun başlandığı anda və ya o, dərhal başa çatdıqdan sonra xəbər verirlər. Bununla bağlı tutulmanı həyata keçirən şəxslərin hərəkətləri diqqətli, sürətli və jəsəretli olmalıdır. Müqavimət halları olduqda xuliqanlara fiziki güj tətbiq edilir.

Menzillərdə, ümumi yaşayış evlərində və digər yerlərdə gizlənən xuliqanların tutulması özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Menzildə törədilən xuliqanlığa dair məlumat daxil olduqda xüsusilə ehtiyatlı olmaq lazımdır. Belə ki, belə hallarda xuliqanlar daha çox müqavimət göstərir. Tutulma tutan şəxslərin say üstünlüyü təmin edildikdə həyata keçirilir. Əgər tutulan şəxs silahlıdırsa, bu xüsusi təhlükə yaradır. Çünki düzgün olmayan hərəkətlər əhali və daxili işlər orqanları əməkdaşları arasında əsassız qurbanlara gətirib çıxarır.

Qaçıb gizlənən jinayətkarların tutulmasından əvvəl hadisəni gören şahidlərdən onların şəxsiyyəti, xarici əlamətləri, iş və yaşayış yerləri, qaçdıqları istiqamət araşdırılır. Belə hallarda vətəndaşların köməyindən aktiv olaraq istifadə etmək lazımdır.

Tutulma həyata keçirildikdən sonra şübhəli şəxsin şəxsi axtarışı həyata keçirilir ki, bu da mümkün qədər bağlı yerdə və dərhal aparılmalıdır. Axtarılanların paltarını diqqətlə araşdırmaq, xuliqanlıq hərəkətlərinin törədilməsində istifadə olunan alət və predmetləri (bədən zədələrinin yetirilməsi üçün xüsusi hazırlanmış predmetlər), özündə müxtəlif izlərə malik predmetləri (qan, boya izləri olan dəsmal və s.); şəxsin müştəkkil jinayətkar dəstəyə mənsubiyyətini göstərən sübutları (sənədlər, qeydiyyat dəftərçəsi və s.), bundan əlavə, jinayətin açılmasında əhəmiyyət kəsb edə biləcək digər predmetləri götürmək lazımdır.

Şübhəli şəxsin paltarına və ayaqqabısına baxış keçirərkən bəzən onun hadisə yerindən özü ilə daşdığı kərpiç, sement, şüşə hissəciklərini; zərərçəkmişə məxsus saç, qan qalıqlarını aşkar etmək mümkün olur. Jırılmış və ya zədələnmiş paltar baş verən dava-dalaşdan xəbər verə bilər.

Jinayətin baş verdiyi şəraitdən asılı olaraq ayrı-ayrı hallarda şübhəli şəxslərin şəxsi müayinəsini də aparmaq lazımdır. Xuliqanlığa dair işlər üzrə iğraat zamanı şəxsi müayinənin keçirilməsi mühüm, bir çox hallarda isə müəyyənədişi rol oynayır. Hər şeydən əvvəl, nəzərə almaq lazımdır ki, insan bədənində jinayətin ən müxtəlif izləri qala bilər ki, həmin izlər konkret şəxsi xuliqanlıq törətməkdə ifşa etməyə imkan verir. Məsələn, hücum edən şəxsin əllərində, bədəninin digər hissələrində sıyrıntılar, zərbə izləri, zərərçəkmiş şəxsin dırnaqlarından qalan jırmaq izləri aşkar oluna bilər. Zərərçəkmiş şəxsin bədəni üzərində qalmış izlərə görə əksər hallarda hücum edən tərəfindən silah qismində hansı predmetin tətbiq edildiyini müəyyən etmək olar.

Bəzi hallarda xuliqanlığa dair jinayət işləri üzrə bu istintaq hərəkəti sübutların toplanmasının digər üsulları ilə əvəz edilir (məsələn, paltara baxış və ya şəxsi axtarış). Bu istintaq hərəkətləri bir-birindən fərqləndirilməli və nəzərə alınmalıdır ki, şəxsi müayinə yalnız bədənin müayinəsinə yönəlmişdir. Ona görə də şəxsi müayinə protokolunda paltarın xüsusiyyətlərinin onun insan bədəninin səthinin xüsusiyyətlərinə aid olduğu və ya üzərində xüsusi əlamətlər olduğu həddə təsvir edilməsi məqsədəuyğundur.

Şəxsi müayinə zamanı:

- şübhəli şəxsin bədənində və paltarlarında jinayətin izləri, onun hadisə yerində olması izləri;
- şübhəli şəxsə zərərçəkmiş şəxsin müqavimət göstərməsi izləri;
- jinayətkar əməlin qarşısını almaq istəyən şəxslərin güj tətbiq etməsi izləri müəyyən olunur.

Paltarlara səthi baxış zamanı aşkar oluna biləcək jinayət izləri predmetlərə baxış keçirilməsi qaydalarına uyğun olaraq qeyd edilməlidir.

Şəxsdə jinayət işi üçün əhəmiyyət kəsb edən predmet və sənədlərin aşkar edilməsi və götürülməsi zərurəti yarandıqda şəxsi axtarış keçirilir.

Xuliqanlığa dair işlər üzrə sübutların toplanmasında hadisə yerinə baxış mühüm yer tutur. Xuliqanlar hadisə yerində və ya bilavasitə hadisədən sonra tutulduqda hadisə yerinə baxış keçirilməsi zəruridir. Xüsusilə, ijtimai qaydanın pozulması əmlakın zədələnməsi və ya məhv edilməsi ilə müşayiət olunan aktiv hərəkətlərlə baş verdiyi hallarda hadisə yerinə baxış mühüm əhəmiyyət kəsb edən sübutlar əldə edilməsinə imkan verir.

Hadisə yerinə baxış maddi izləri: nalayiq yazıları və ya şəkilləri, zədələnmiş əşyaları və şəraiti, özgəsinin əmlakının məhv edilməsi izlərini, jinayətin törədilmə aləti kimi istifadə edilən predmetləri, zərərçəkmişə qarşı zorakılıq hərəkətlərini və jinayətin qarşısını almaq istəyənlərə qarşı müqavimət izlərini aşkar etməyə imkan verir.

Onu nəzərə almaq lazımdır ki, hadisə yerinin hərtərəfli baxışı yeni informasiya mənbələrini, ilk növbədə hadisə yerində baş verənləri eşidə və ya görə bilən şəxsləri, zərərçəkənlərin və jinayətkarların hərəkətlərinin xarakterini, bədən xəsarətlərinin təxmini yerlərini, həmçinin hüquqazidd hərəkətin mexanizmini müəyyən etməyə imkan verir.

İzlərin və xüsusən mikroobyektlərin axtarışı xuliqanlıq hərəkətlərinin xarakteri və mexanizmi, jinayətkarların və zərərçəkmişlərin davranışı nəzərə alınmaqla aparılmalıdır. Əgər hadisə yerində jinayətin törədildiyi silahlar və ya silah qismində istifadə edilən predmetlər qalıbsa, onlara çox diqqətlə baxış keçirilməlidir.

Paltar materialının liflərinin, şüşə qırıntılarının, lak-boya örtüyü qalıqlarının, torpağın, odunjağın, bitkilərin, digər üzvi və qeyri-üzvi hissəciklərin, saç, qan izlərinin və s. axtarışı üçün elmi-texniki vasitələrdən istifadə etmək lazımdır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, xuliqanlıqı törədən şəxslərin müəyyən olunmasında qaçıb gizlənən jinayətkarların iy izlərinin bəjarıqla seçilməsi və sonrakı istifadəsi çox əhəmiyyətli rol oynaya bilər.

İjtimai qaydanın pozulması özgənin əmlakının zədələnməsi və ya məhv edilməsi ilə müşayiət olunan aktiv hərəkətlərdə ifadə olunduğu hallarda hadisə yerinə baxış nətiyəsində xüsusilə əhəmiyyətli sübutlar əldə olunur. Məsələn, baxış zamanı tətbiq olunan silah və ya silah qismində istifadə olunan digər predmet izləri (məsələn, atəş izləri, jırmaq izləri, ətraf şəraitin digər zədələnmələri və s.) aşkar oluna bilər. Baxış zamanı yalnız bu izlərin qeyd edilməsinə deyil, həmçinin baxış protokolunda onların aşkar edildikləri yerin ətraflı təsvirinə ciddi diqqət yetirilməlidir. Belə ki, sonrakı dindirmələr zamanı bu yerlər dindirilən şəxslərin göstərdikləri yerlərlə üst-üstə düşməlidir.

Hadisə yerinə baxış zamanı aşkar edilən izlərin başqa bir qrupunu jinayətkar və digər şəxslər tərəfindən hadisə yerində qoyulan izlər təşkil edir. Onlara əl, ayaq, jinayətkarın hadisə yerinə gəldiyi və oradan getdiyi nəqliyyat vasitəsinin izi, hadisə yerində təsadüfən qalmış predmetlər (papaq, düymə və s.), şəxsin qəsdən qoyduğu predmetlər(siqaret kötökləri, yemək qalıqları, boş butulkalar və s.) aiddir. Bunlar jinayətin müəyyən sosial qrupa mənsub olan və ya konkret şəxs tərəfindən törədilməsinə dair fərziyyə irəli sürməyə imkan verir. Şəxs başqa üsulla (məsələn, "isti izlərlə" tutulmuşdur) müəyyən edildikdə bu predmetlər onu jinayət törətməkdə ifşa etməyə imkan verir.

Bir sıra hallarda şəxs hadisə yerində onun şəxsiyyətini təsdiq edən və ya onun şəxsiyyətini eyniləşdirməyə imkan verən digər sənədləri itirir ki, bunlar da onun tezliklə tutulmasına imkan verir.

Hadisə yerinə baxış zamanı nəzərə almaq lazımdır ki, o, jinayət işi başlanmazdan əvvəl də keçirə bilər. Xuliqanlıq haqqında məlumat daxil olduqda bu, xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, xuliqanlıqın törədildiyi ictimai yer istənilən an əhəmiyyətli dəyişikliyə (küçənin süpürülməsi, izlərin tapdalanması, yağışın yağması və s.) məruz qala bilər. Buna görə də xuliqanlıq haqqında məlumat daxil olduqda hadisə yerinə imkan daxilində dərhal keçirilməlidir. Məlumat xuliqanlıq törədildiyi vaxtdan əhəmiyyətli dərəcədə gec daxil olduğu hallarda hadisə yerinə baxış jinayət işi başlandıqdan, hadisəni gören şahidlər və zərərçəkən (əgər varsa) dindirildikdən sonra keçirilir. Belə şəraitdə bu istintaq hərəkəti aşağıdakı hallarda məqsədəuyğun ola bilər: a) xuliqanlıqın törədildiyi yerin xüsusiyyətlərini müəyyən etmək lazım gəldikdə; b) hadisə yerində məhv olmayan izlər qaldıqda; j) xuliqanlıq hərəkətlərinin törədilməsi nəticəsində hadisə yerində dəyişiklik baş verdikdə (bina, divar təmir olunduqda, yeni vitrin qoyulduqda və s.)

Xuliqanlıqda dair işlər üzrə dindirmə zamanı dindirilən şəxslərin ifadələrinin predmetinə xüsusilə fikir verilməlidir. Xuliqanlıq üzrə dindirilməli olan şəxslər müxtəlif statusa malik olurlar: şahid, zərərçəkmiş, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər. Bundan əvvəl olaraq onların ifadələrinin predmeti, eləcə də bu istintaq hərəkətinin həyata keçirilməsinin xüsusiyyətləri də fərqlənir.

Şübhəli şəxsin dindirilməsi onun tutulması, şəxsi müayinəsi və şəxsi axtarışından dərhal sonra həyata keçirilir. Təxirəsalınmaz dindirmə şübhəli şəxsi yalan ifadə vermək üçün hazırlaşmaq imkanından məhrum edir. İlk dindirmə zamanı bir qayda olaraq, onun tutulması ilə bağlı hallar araşdırılır.

Müstəntiqin zərərçəkənin və şahidlərin ifadələri, şəxsi axtarış və müayinənin nəticələri, bəzi hallarda isə ekspert rəyi və s. haqqında məlumata malik olması ona sübutedici informasiyadan daha bəzi hallarda istifadə etməyə və dindirməni daha məqsədyönlü və səmərəli aparmağa imkan verir. Şübhəli şəxsin dindirilməsi zamanı aşağıdakıların araşdırılması zəruridir:

hadisə yerində nə vaxt, neçə və kiminlə olmuşdur;

xuliqanlıq hərəkətləri başlayana qədər hadisə yerində nə etmişdir, onunla başqa kim olmuşdur, xuliqanlıq hərəkətlərinin törədilməsinə səbəb nə olmuşdur;

hansı xuliqanlıq hərəkətlərini, hansı məqsədlə, hansı şəraitdə (yeri, vaxtı, şəraiti) törədilmişdir;

zərərçəkmişlə tanışdırlarmı, hansı münasibətlərdə olmuşlar; əgər düşmənçilik münasibətlərində olmuşlarsa, bu nədə ifadə olunmuşdur;

xuliqanlıq hərəkətlərinin törədilməsi zamanı sərxoşluq vəziyyətində olmuşdurmu; əgər olmuşdursa, harada, nə vaxt, kiminlə spirtli içki qəbul etmişdir;

üzərində silah və ya silah qismində istifadə edilə bilən hər-hansı əşya olmuşdurmu, məhz hansılar; onları harada və hansı şəraitdə hazırlamış və ya əldə etmişdir, onlar hal-hazırda hardadır;

xuliqanlıq hərəkətlərinin qarşısını almağa çalışan şəxslərə müqavimət göstərilməmişdir; məhz kimə və hansı formada; bilirdimi ki, müqavimət göstərir;

əvvəllər hər hansı hüquqpozma və ya jinayət törətmişdirmi, əgər törətmişdirsə nə vaxt və hansıları; hansı jəzaya və nə vaxt məruz qalmışdır;

jinayət bir qrup şəxs tərəfindən törədildiyi hallarda dəstə üzvlərinin bir-birlərini hansı müddətə tanıdıqları, harada və hansı şəraitdə tanış olduqları, onun dəstədəki rolu, dəstənin əvvəllər jinayət törədib-törətməməsi;

əgər jinayətin mütəşəkkil dəstə və ya jinayətkar birlik tərəfindən törədilməsi aşkar edilərsə, onda müstəntiqin hərəkətləri yalnız xuliqanlıq üzrə sübut etməyə deyil, həmçinin, materialların müstəqil ijrata ayrılması tələb olunsa belə, bütün jinayətkar dəstənin hərəkətlərinin istintaqına yönəlməlidir.

Xuliqanlıq hərəkətlərini törədən şəxslər çox vaxt doğru ifadə verməkdən boyun qaçırır, verilən suallara qeyri-müəyyən javablar verir və ayrı-ayrı halları unutduqlarını söyləyirlər və s.

Xuliqanlıqğa dair işlər üzrə şahid ifadələri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Şahidin ifadəsinin predmeti müxtəlif ola bilər. Nəzərə alınmalıdır ki, yalnız bilavasitə hadisəni gören deyil, həmçinin hadisəyə dair müəyyən məlumata malik olan şəxs də şahiddir. Buna görə də dindirmənin başlanğıcında bu halı aydınlaşdırmaq zəruridir. Bundan başqa şahid ifadəsində hadisəyə hüquqi qiymət verməyə haqlı deyil.

Anjaq sözsüz ki, baş verən hadisəyə şahidin şəxsi münasibəti mühüm sübut əhəmiyyətinə malikdir. Məhz o, göstərə bilər ki, ijtimai qayda real olaraq pozulmuşdurmu və ya bu pozuntu nə dərəcədə ciddi və ya “kobud ” olmuşdur. Buna görə də müstəntiq hadisəyə şahidin münasibətini ifadə edən suallardan tam çəkinməməlidir.

Şahidlərin vaxtında dindirilməsi həmçinin jinayət törətmiş şəxsin əlamətlərini, onun gizlənə biləcəyi yeri, silahın və ya silah qismində istifadə edilmiş digər predmetlərin mümkün yerini, digər mühim məlumatları müəyyən etməyə imkan verir.

Şahiddən fərqli olaraq zərərçəkmiş həmişə maraqlı şəxsdir. Buna görə də zərərçəkmişin dindirilməsi bir tərəfdən sübutların toplanmasının mühüm bir üsulu olsa da, digər tərəfdən onun xüsusi təşkilinə ehtiyaj vardır.

Xuliqanlıqğa dair işlər üzrə zərər çəkənlər əksər hallarda istintaqın lap əvvəlindən məlum olurlar. Göstərilən şəxslərin dindirilməsi zamanı nəzərə almaq lazımdır ki, onlara qarşı törədilən xuliqanlıq hərəkətləri müəyyən psixi reaksiyalar yaradır ki, bu da obyektiv məlumat verilməsinə mənfi təsir göstərir. Ona görə də dindirməyə hazırlıq zamanı həm zərərçəkmişin psixi vəziyyətini, həm də şəxsiyyətinin xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır. İstintaq zamanı bütün bunlar zərərçəkmişin davranışında əks olunur. Bəzi hallarda dindirilənlər xuliqanlıqın hallarını ardıcıl olaraq ifadə edə bilmirlər, onların ifadələri dolaşlıqla, qeyri-ardıcılıqla, fraqmentliliklə, ziddiyyətlərlə, əhəmiyyətsiz təfəsilatları göstərməyə meyilliliklə fərqlənir. Müstəntiqin bu mərhələdə vəzifəsi zərərçəkmişin psixi gərginliyini aradan qaldırmaqdan ibarətdir. Dindirmənin bu mərhələsində törədilən xuliqanlıqın əsas hallarının aydınlaşdırılması və jinayətkarların əlamətlərinin müəyyən olunması ilə kifayətlənmək olar. Təkrar dindirmədə isə sakit bir şəraitdə zərərçəkmişdən törədilən xuliqanlıqın əsas halları tam və hərtərəfli araşdırılır.

Zərərçəkmişin dindirilməsində, adətən, aşağıdakılar aydınlaşdırılır:

- xuliqanlıq hərəkəti nə vaxt, harada və hansı şəraitdə törədilib, nədə ifadə olunmuşdur, zərərçəkmiş hadisə yerində neçə peyda olub, xuliqanlıq hərəkətləri harada törədilib, xuliqana müqavimət göstərmişdirmi, əgər müqavimət göstərmişdirsə, bu müqavimət nədə ifadə olunub, bununla bağlı xuliqanın paltarında və ya bədənində hər-hansı izlər qalıbmı;

- hadisə yerində daha kim olub və onlar törədilən hadisənin halları barədə məlumat verə bilərlərmi;

- zərərçəkmiş xuliqan tanıyırmı, əgər tanıyarsa, onunla hansı şəraitdə tanış olmuşdur, hansı münasibətlərdə olmuşlar; əgər düşmənçilik münasibətlərində olmuşlarsa, hansı səbəbdən;

- zərərçəkmiş xuliqanlıqın törədilməsinə səbəb ola biləcək hər hansı hərəkət və ya ifadələrə yol vermişdirmi;

- xuliqan bədən xəsarətləri yetirmək üçün silah və ya silah qismində başqa predmetlər tətbiq etmişdirmi; yaranmış zədələrin nəticəsi; zərərçəkmiş tibbi yardım üçün mürəjət etmişdirmi;

- şübhəli şəxs hansı vəziyyətdə olmuşdur; onun hərəkətlərinin qarşısını almaq istəyən şəxslərə müqavimət göstərmişdirmi, bu şəxslər kimlərdir, şübhəli şəxs bilirdimi ki, onlar kimdir, o, hansı şəraitdə yaxalanmışdır;

- jinayətin törədilməsindən sonra şübhəli şəxslə, onun tanışları və ya qohumlarıyla görüşübümü, əgər görüşübsə bu görüş kimin təşəbbüsü ilə baş verib və söhbət nədən gedib və s.

Əksər hallarda zərərçəkmiş şəxsin dindirməsi münaqişəsiz şəraitdə, zərərçəkənlərin iş üzrə həqiqətin müəyyən olunmasında müstəntiqə kömək etməklə həqiqi ifadələr verdikləri bir vaxtda aparılır. Amma onların yalan ifadə verdikləri hallar da az olmur. Bunların daha geniş yayılmış səbəblərindən aşağıdakıları göstərmək olar: maraqlı şəxslər tərəfindən zərərçəkmişə təsir göstərilməsi, jinayətə barışdırıcı münasibət, hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətində iştirak etməmək arzusu, kriminogen vəziyyəti şiddətləndirən mənfi şəxsi keyfiyyətlər, şübhə edilənlərlə qohumluq və tanışlıq münasibətlərinin mövjudluğu.

Zərərçəkmişlərin ifadələrini qiymətləndirən zaman nəzərə almaq lazımdır ki, bu ifadələrin həqiqiliyinə və etibarlılığına onlar tərəfindən hadisənin tam və ya ayrı-ayrı hallarının səhv olaraq qavranılmasını şərtləndirən obyektiv və subyektiv faktorlar çox mühüm təsir edə bilər: gözlənilməzlik, xuliqanların şok yaradan açıq-aşkar həyasızlıqları, hadisənin ani baş verməsi; zərərçəkmişin keçirdiyi kəskin emosional vəziyyət (qorxu, həyəcan və s.), alkoqol və ya narkotik sərxoşluq vəziyyəti, hadisə yerində kifayət qədər işıqlanmanın olmaması; orada insanların toplanması, şübhəli şəxslərlə əvvəlki yoldaşlıq münasibətlərinin pozulacağı və onlar tərəfindən qisas qorxusu; şübhəli şəxslərin qohumları və yaxın əhatəsi tərəfindən təsir; təhqir edən şəxsdən əvəz çıxmaq və ya qisas almaq arzusu; yetirilən zərərin şişirdilməsinə jan atma və s.

Bundan başqa, yalnız xuliqanlıq hərəkətlərinin xarakteri deyil, həmçinin bu hərəkətlərlə şəxsə fiziki, əmlak və ya mənəvi ziyan vurmuş ijtimai-təhlükəli nəticələr arasında səbəbli əlaqə müəyyən edilməlidir.

Şahidin, xüsusilə zərərçəkmişin dindirilməsi zamanı onunla xuliqanlıq hadisəsi törətmiş şəxs arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin xarakteri müəyyən edilməlidir. Çünki bu münasibətin xarakterindən baş vermiş əməlin tövsifi bilavasitə asılıdır.

Zərərçəkmişin müayinəsi və paltarlarına baxış. Zərərçəkmişin şəxsi müayinəsi zamanı qanaxmaları, jırmaq yerlərini, çapıqları, həmçinin xüsusi əlamətləri aşkar etmək mümkün olur. Bu istintaq hərəkəti açıq dəri səthlərində (əlin dərisində, üzdə, qulaq boşluqlarında, saçlarda) jinayətkara məxsus mikroobyektlərin, həmçinin xuliqanlıq hərəkətlərinin törədilməsi prosesində onun istifadə etdiyi alətlərin izlərinin aşkar edilməsi üçün aparılır. Müayinə zamanı mütəxəssis-həkimin iştirakı məqsədəuyğundur. Onun iştirakı bu mərhələdə məhkəmə-tibb ekspertizasının təyini haqda məsələnin həllinə kömək etmiş olur.

Müayinə ilə paralel olaraq paltarlara baxış keçirilir. Bu zaman paltar üzərində zədələrin xarakteri və yerləşməsi qeydə alınır. Paltarlara baxış təqsirkarları ifşa etməyə, baş vermiş jinayətin mənzərəsini müəyyən etməyə, şübhə yarandıqda zərərçəkmişlərin ifadələrinin həqiqiliyini yoxlamağa kömək edir.

Sual 3 . Kütləvi iğtişəşlarla bağılı jınayətlərin araşdırılmasının ilkin və sonrakı mərhələlərinin xüsusiyyətləri.

Xuliqanlığın istintaqının sonrakı mərhələsində aşağıdakı istintaq hərəkətləri aparılır: təqsirləndirilən şəxsin, zərərçəkmişin və şahidlərin dindirilməsi, üzleşdirmələr, axtarış, tanınma, ekspertizaların təyini, ifadələrin yerində yoxlanılması və s.

Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi prosesində qəsdin məzmunu və istiqamətini, hüquqazidd hərəkətin motiv, məqsəd və şəraitlərini xarakterizə edən məlumatları əldə etmək vacibdir. Bu istintaq hərəkətində ən çətin və ən vacib hal – xuliqanlığın hər bir iştirakçısının hərəkətlərinin məzmununu açan, təşkilatçının rolunu araşdıran ifadələrin alınması, həmçinin hazırlıq tədbirlərinin məzmununun aydınlaşdırılmasıdır.

Bu məlumatlar nəinki hər bir təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərinə düzgün qiymət verməyə, həmçinin yalan ifadə verən və ya iş üzrə şahidlik etməkdən boyun qaçıran şəxslərdən ifadə almağa imkan verir.

Bəzi hallarda təqsirləndirilənlər ya ifadə verməkdən imtina edir, ya yalan ifadə verir və ya əsas günahı daha zəif iştirakçının boynuna atırlar. Belə hallarda doğru ifadələrin alınması məqsədilə müxtəlif taktiki üsullardan istifadə etmək lazımdır. Məsələn, sübutların təqdim olunması (ekspert rəyləri, zərərçəkmişlərin, şahidlərin, digər təqsirləndirilənlərin ifadələrindən franmentlərin səsləndirilməsi, planların, sxemlərin göstərilməsi və s.); təqsirləndirilən şəxslərin ifadələrinin maksimum detallaşdırılması və konkretləşdirilməsi; dindirilənlərin şəxsiyyətinin müsbət jəhətlərinə istinad edilməsi; təqsirləndirilənlərin ifadələrindəki ziddiyyətlərin kəskinləşdirilməsi; dindirilən şəxsdə jınayət hadisəsinə dair məlumatların müstətiqdə çoxluğu barədə təsəvvür yaradılması və s.

Nəzərə almaq lazımdır ki, xuliqanlığın iştirakçıları uzun müddət ərzində bir davranış xəttini saxlaya bilmirlər. Ona görə də iş üzrə müstətiqin məqsədyönlü, zəhmət tələb edən və ətraflı işi bir qayda olaraq, ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasına və müstətiqin növbəti dindirmədə həqiqi məlumatlar almasına imkan yaradır.

İstintaqın sonrakı mərhələsində şahid və zərərçəkmişlərin dindirilməsi aşağıdakı iki kateqoriya şəxsləri özündə birləşdirir: birinjlər istintaqın ilkin mərhələsi üçün formalaşdırılmış suallar ətrafında ilk dəfə (istintaq prosesində müəyyən olunduqları

üçün) dindirilir, ikinjilər – təkrar və bir qayda olaraq, konkretləşdirilmiş və ya ilkin dindirmə zamanı məlum olmayan hallar üzrə dindirilir.

Göstərilən kateqoriya iştirakçıların dindirilməsinin məqsədi, xüsusilə, dəstə tərəfindən törədilən xuliqanlıqın iştirakçılarının konkret rolunu və konkret hərəkətlərini müəyyən etmək üçün aparılır.

Bir qrup şəxs tərəfindən törədilən xuliqanlıq üzrə üzləşdirmə daha mürəkkəb istintaq hərəkətləri kateqoriyasına aiddir. Bu jinayətlər üzrə üzləşdirmə zamanı qabaqjadan sözləşmə, davranışın qabaqjadan razılaştırılması kimi hallar olur. Qeyd etmək lazımdır ki, davranış xəttinin müəyyən edilməsi əvvəllər məhkum olunmuş liderlərin təşəbbüsü olur. Bu zaman onlar bir qayda olaraq, qrup üzvlərini doğru ifadələr verdikləri təqdirdə jəzalandıracaqqları ilə hədələyirlər. Buna görə də bir çox hallarda qrupa daxil olan şəxslər hətta sübut olunmuş halları belə inkar edirlər. Bunları nəzərə alaraq, təqsirləndirilən şəxslərin dindirməsini aktiv və məqsədyönlü aparmaq və hər hansı ziddiyyət yarandığı halda dərhal, təxirə salınmadan üzləşdirmə keçirmək lazımdır.

Xuliqanlıqın istintaqı zamanı üzləşdirmənin aktiv iştirakçıları kimi jinayətdə ikinci dərəcəli rol oynayan və daha az jəza gözləyənlər; müsbət, güclü iradəyə malik şəxslər çıxış edirlər. Bir qayda olaraq, sadalanan kateqoriyadan olan təqsirləndirilənlərlə üzləşdirmə müsbət nəticələr verir.

Jinayət alətlərinin, sənədlərin, iş üçün əhəmiyyət kəsb edən digər predmetlərin (təhqiredici xarakterli məktub və yazılar, şəxsin jinayətkar dəstəyə mənsubiyyətini göstərən qeydlər və s.) aşkar olunması məqsədilə təqsirləndirilən şəxsin mənzilində axtarış keçirilir.

Xuliqanlıqda dair işlər üzrə iğraat zamanı axtarış, bir qayda olaraq şəxs xuliqanlıq hərəkətlərini törətdikdən sonra gizləndiyi və onun şəxsiyyəti sonrakı sübutetmə prosesində müəyyən olduğu hallarda həyata keçirilir. Axtarışın aparılmasının xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu kateqoriyadan olan işlər üzrə yalnız jinayət aləti (soyuq silah, odlu silah, silah kimi istifadə edilən digər predmetlər) deyil, həmçinin digər obyektlər (məsələn, xuliqanlıq törətdiyi zaman şəxsin geyindiği paltarlar) də axtarılır. Buna görə də müstəntiq axtarış barədə qərarda konkret olaraq hansı predmetlərin axtarılmasını göstərməlidir.

Axtarışın gedişində xuliqanlıq hadisəsi zamanı istifadə olunan silah aşkar olunduqda o, rəsmi qeydiyyatda olub-olmamasından asılı olmayaraq götürülməlidir. Qeyri-qanuni silah saxlanması faktı aşkar olunduqda isə müstəntiq JM-nin 228-ji maddəsində nəzərdə tutulmuş əlamətlər üzrə jinayət işi başlanması haqqında məsələni həll etməlidir.

Qabaqjadan əlbir olmuş olmuş bir qrup şəxs və ya mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilən xuliqanlıqda dair jinayət işi üzrə axtarış özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Məsələn, bu zaman vaxt baxımından maksimum üst-üstə düşən bir neçə axtarışın keçirilməsi mümkündür. Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir şəxsin evində axtarış keçirilməsi üçün ayrılıqda kifayət qədər əsas olmalıdır. Axtarışın keçirilməsinin faktiki əsas kimi konkret şəxsin xuliqanlıq hərəkətlərində iştirakını təsdiq edən sübutların olması, hüquqi əsası isə hər bir ünvan üzrə axtarış keçirilməsi haqda ayrıca qərarın olmasıdır.

Xuliqanlıqda şübhə edilərək tutulmuş şəxs tanınma üçün şahidə, zərərçəkmişə və ya onu tutmağa çalışan şəxslərə təqdim oluna bilər. Bu istintaq hərəkətinin bəzi hallarda aparılması xuliqanın şəxsiyyətini və onun törətdiyi hərəkətləri əminliklə müəyyən etməyə imkan verir.

Tanınma dəstə tərəfindən törədilən xuliqanlıq faktlarının istintaqı zamanı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, belə ki, bu zaman xuliqanın şəxsiyyətini müəyyən etməklə yanaşı, xuliqanlıq hərəkətlərinin hər bir iştirakçısının rolunu və məsuliyyət dərəcəsini müəyyən etmək lazım gəlir.

Xuliqanlıqda şübhəli şəxs zahiri görünüşünün və paltarlarının fərdi xüsusiyyətlərinə, yerləşinə və jestlərinə, həmçinin səs və nitq xüsusiyyətlərinə əsasən tanınma bilər.

Bəzi hallarda bir sıra səbəblərdən zərərçəkmiş şəxs və şahidlər xuliqanların zahiri görünüşünü tam və dəqiq yadda saxlaya bilmirlər, məsələn, hadisənin ani baş verməsi; hücum edənlərin eyni paltarda olması: eyni idman geyimləri və s.

Bəzən isə tanıyan şəxslər müxtəlif motivlərdən (məsələn, jinayətkarı görmək istəməmə, xuliqanlar tərəfindən qisas alınacağı qorxusu (əgər istintaq hərəkəti vizual kontakt vasitəsilə aparılırsa) və s.) tanınmada iştirakdan imtina edirlər.

İşə aid olan obyekt tanıyan şəxsə bir qayda olaraq naturada təqdim olunur. Əgər bu mümkün olmazsa (məsələn, təqsirləndirilən şəxs gizlənsə və s.), tanıyan şəxsə

obyektin fotosəkli təqdim oluna bilər. Funksional əlamətlərə görə (səs, nitq xüsusiyyətləri, yerləş) tanınmanı videoyazı vasitəsilə aparmaq daha məqsədəuyğundur.

Xuliqanlıqın ibtidai istintaqı mərhələsində məhkəmə-tibb, məhkəmə-bioloji, məhkəmə-ballistik, məhkəmə-trasoloji, daktiloskopik və digər ekspertizalar təyin edilir və aparılır.

Əgər müstəntiq təqsirləndirilən şəxsin psixoloji və ya psixi sağlamlığına şübhə yaradan məlumatlara malik olarsa, bu zaman məhkəmə-psixoloji, məhkəmə-psixiatrik və ya psixoloji-psixiatrik ekspertizaların təyini və aparılmasına ehtiyaj yaranır. Sonunju (kompleks) ekspertiza debillik, nevroz, psixopatiya səviyyəsində oliqofreniyadan əziyyət çəkən yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxslərə münasibətdə təyin olunur. Bu jür kompleks ekspertiza yeniyetmənin psixi inkişafının onun pasportda göstərilən yaşla uyğunluğunu müəyyən etmək məqsədilə aparılır.

Ekspertizanın təyini zamanı müstəntiq şəxsi xarakterizə edən sənədlərlə yanaşı, valideynlər haqqında məlumatları, ailə tərkibi, ailə üzvləri arasında qarşılıqlı münasibətləri, asudə vaxtlarının keçirilmə formaları; həyatının məktəbəqədər, məktəb dövrləri haqqında məlumatları birləşdirən bioqrafik məlumatları da göndərir.

İfadələrin yerində yoxlanılması əsasən aşağıdakılardan ötrü həyata keçirilir: a) istintaq olunan xuliqanlıqla bağlı konkret yeri (obyekt) müəyyən etmək, hansı ki, onun yerini təqsirləndirilən, şahid və ya zərər çəkən tam dəqiqliklə təsvir edə bilmirlər; b) araşdırılan hadisənin ayrı-ayrı əhəmiyyətli hallarının real şəraitdən ayrı olaraq təsviri mümkün olmadıqda yoxlamaq; j) dindirilənin göstərilən yeri bilib-bilməməsini araşdırmaq; ç) «yoxlanılan»ın konkret hansı hərəkətləri törətdiyini müəyyən etmək; d) xuliqanlıq hərəkətlərinin iştirakçılarının müəyyən anda yerləşdiyi yeri müəyyən etmək və s.

Dindirmədə bu ərazinin xarakterik əlamətləri və oraya aparan yolları araşdırmaq lazımdır. Lazım gəldikdə, ifadələri yoxlanılacaq şəxsə istintaqı maraqlandıran yerin sxemini tərtib etmək təklif edirlər. Sxemi dindirmənin protokoluna əlavə edirlər və müstəntiqin hadisə yerində tərtib etdiyi sxemlə tutuşdururlar. (sxemə həmçinin hərəkət marşrutu da daxil edilir).

Məhkəmə-tibb ekspertizası yalnız səhhətə yetirilən zərərin xarakterinin və ağırlıq dərəcəsinin deyil, həmçinin istifadə olunan alətlərin, xəsatərin yetirilməsi üsulunun və

onun yetirildiyi anda zərərçəkənlə hücum edənin qarşılıqlı vəziyyətinin müəyyən olunması üçün təyin olunur.

Qan izləri, saç qalıqları maddi sübutların məhkəmə-bioloji ekspertizası tərəfindən tədqiq olunur.

Məhkəmə-ballistik ekspertizası odlu silahın və onun tətbiqi izlərinin, həmçinin döyüş sursatlarının tədqiqi ilə əlaqədar təyin edilir.

Soyuq alətlərin ekspertizası ehtimala əsasən soyuq silah olan müxtəlif predmetlərin müsadirə olunduğu zaman aparılır. Onun məqsədi bu silahın növünün və onun zərərçəkənlərdə aşkar olunan zədələrin yetirə bilmə imkanlarını müəyyən etməkdir.

Trasoloci ekspertiza adətən ayaq izlərinə əsasən şübhə edilən şəxslərin eyniləşdirilməsi, həmçinin onlar tərəfindən istifadə olunan alətlərin onların buraxdığı izlər üzrə eyniləşdirilməsi üçün aparılır. Ekspertizanın obyektləri qismində ayaq izləri, xuliqanlar tərəfindən hücum etmə altələrinin tətbiqi izləri ola bilər. (zərərçəkənlərin paltarının, mağaza vitrinlərinin zədələnmələri və s.)

Mikroobyektlərin tədqiqi üçün torpaqşünaslıq, fiziki, kimyəvi, bioloji, lifli materialların ekspertizaları və s. təyin oluna bilər.

NƏTİCƏ

Sonda onuda qeyd etmək lazımdırki, xuliqanlıqın ən təhlükəli təzahürü – terrorçuluqla müşayiət olunan xuliqanlıqdır. Bu halda əhali kütləvi şəkildə xuliqan hərəkətlərinə məruz qalır.

Həmçinin telefon terrorçuluğu geniş yayılmışdır ki, bu da xuliqanlıq niyyəti ilə telefonla binalara, təyyarələrə, məktəblərə və s. partlayıcı qurğuların qoyulması haqqında məlumatlarını verilməsində təzahür edir. Bu şantaj, qoruxmaq, hədə –qorxu ilə tələb etmək və s. məqsədlə edilir. Telefon xuliqanlıqı ilə mübarizənin ən səmərəli üsulları müvafiq əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi, nömrəyazan aparatların qoyulması və s.-dir.

Bu kateqoriyadan olan jinayətlərin istintaqının ilkin mərhələsinin digər xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, xuliqanlıq hərəkətləri xarakterindən asılı olaraq inzibati məsuliyyətə də səbəb ola bilər. Bununla əlaqədar olaraq müstəntiq jinayət işini başlamaq haqqında məsələni düzgün həll etmək məqsədilə baş vermiş hadisənin nədən ibarət olduğunu, inzibati məsuliyyətə səbəb olan xırda xuliqanlıq olub-olmadığını müəyyən etməlidir. Bu barədə nəticəyə ərizəçi ilə söhbət əsasında, şübhəli şəxsin izahatı əsasında, xırda xuliqanlıq görə məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxslərin uçotuna dair kartoteka üzrə yoxlama keçirməklə gəlmək olar.